

Province of the
EASTERN CAPE
EDUCATION

**NATIONAL
SENIOR CERTIFICATE**

KEREITE YA 11

PUDUNGWANA 2020

**SESOTHO PUO YA LAPENG
PAMPIRI YA 1
(EXEMPLAR)**

MATSHWAO: 70

NAKO: Dihora tse 2

Pampiri ena e na le maqephe a-12.

DITAELO HO MOHLAHLUWA

1. Pampiri ena e arotswe DIKAROLO TSE THARO, e leng:
KAROLO YA A: Tekokutlwisiso (30)
KAROLO YA B: Kgutsufatso (10)
KAROLO YA C: Dibopeho le ditlwaello tsa tshebediso ya puo (30)
2. Araba dipotso TSOHLE.
3. Qala KAROLO E NNGWE le E NNGWE leqepheng LE LETJHA.
4. Seha mola qetellong ya KAROLO E NNGWE le E NNGWE.
5. Nomora dikarabo tsa hao jwalo ka ha dipotso di nomorilwe pampiring ya dipotso.
6. Tlola mola dipakeng tsa dikarabo tsa hao.
7. Tsepamisa maikutlo haholo mopeletong le popong ya dipolelo tse nepahetseng.
8. O eletswa ho sebedisa nako ya hao ka mokgwa ona:
KAROLO YA A: Metsoso e 50
KAROLO YA B: Metsoso e 30
KAROLO YA C: Metsoso e 40
9. Ngola ka mongolo o makgethe mme o balehang.

KAROLO YA A: TEKOKUTLWISISO**POTSO YA 1**

Potsong ena o nehlwe mefuta e mmedi ya ditema. Bala tema e nngwe le e nngwe ka hloko o nto araba dipotso tsohle tse hlahang tlasa tema ka nngwe.

TEMA YA A

Bala tema ena e latelang, mme ha o qetile o arabe dipotso tse e latelang.

DITLAMORAO TSA MERIANA EO O ITHEKELANG YONA

- 1 Ke mang ya nang le nako ya ho ya ngakeng bakeng sa bosawana bo kang sefuba, ha o ka inwella pidisi wa tswela pele ka bophelo? Bathong ba bangata, khaboto ya meriana ke ntho ya pele eo ba yang ho yona kapa khemisi e haufinyane ha ba sa ikutlwe hantle. Meriana kang ya sefuba le ya hlooho e fumaneha ha bonolo, mme e bitswa (over the counter drugs - OTC) meriana e fumanehang khaontareng. Ho ya ka Nkosazana Precious Pono, rakhemisi Lefapheng la Bophelo bo Botle, meriana ena e fosahetse ha e sebediswa hampe.
- 2 Meriana ya OTC e tsejwa e le meriana e sa hlokeng mangolo. E sebediswa ho phekola mafu a seng kotsi a kang ho utlwa bohloko, feberu, mafu a letlalo, tshilo e mpe ya dijo, lesokolla le a mang a mangata. Le ha e meng ya meriana ena e fumaneha ha bonolo, ho na le e meng e sa fumaneheng ha bonolo. Yona e behwa ka morao khemiseng mme e ntshwa feela ke rakhemisi ya molaong kapa mothusi wa hae. Nkosazana o re Lekgotla la Taolo ya Dihlaiswa tsa Bophelo la Afrika Borwa le laola melao le ditaello tsohle tse amanang le meriana ena.
- 3 Molao o arola meriana ena ho ya ka (di-schedule) disekejule kapa boemo ba yona ho tloha ho sekejule sa 0 ho ya ho sa 7. Hona ho thusa hore ho tsejwe hore ke moriana ofe o hlokang lengolo la ngaka le hore ke ofe o sa le hlokeng, o latela sesupo le monyetla wa tlhekefetso eo e nang le yona. Meriana ya sekejule sa 0 yona e rekiswa disupamakoteng kapa mabenkeleng a maholo a tlwaelehileng ha e meng e ka fumaneha dikhemiseng. Ena ke meriana e seng kotsi, e akgang divithamine le e bolayang bohloko bo bonyane bo kang ba mala le sefuba.
- 4 Meriana e tlasa sekejule sa 1 ho isa ho sa 2 yona e fumananeha khemiseng feela empa e ka rekwa ntle le lengolo la ngaka. Borakhemisi ba nkuwa e le bahlokomedi ba semolao ba meriana ba kgothaletsang tshebediso e bolokehileng ya yona. "Batho ba hloka taelo ho tswa ngakeng e ngodisitsweng bakeng sa ho reka meriana ya ho tloha ho sekejule sa 3 ho ya hodimo." Sena ke hobane meriana ena e ka fanwa feela ho batho bao maemo a bona a bophelo a popotsweng semmuso ke ngaka. Meriana e ka tlasa sekejule sa 3 ho ya ho sa 4 e kenyeletsa meriana ya mafu a sa foleng a akgang lefu la tswekere le kगतello e hodimo ya madi hammoho le meriana e thibelang tshwaetso.

- 5 Meriana ya sekejule sa 5 le sa 6 yona ke e sebetsanang le kelello, ya mahlaba le e kokobetsang kगतello e hodimo ya maikutlo. Sekejuleng sa ho qetela e leng sa 7 ho fumaneha meriana e thusang mafu a tshwaetso a kang kwatsiyabosollathapi. Ditsebi tsa thupello tsa bongaka di bolela hore le ha meriana e meng e fumaneha ha bobebe hoo ha ho bolele hore ha o a lokela ho batla keletso ya ngaka bakeng sa dintlha tseo o sa di tsebeng. Phoso ya batho ba bangata ke ya ho ipopola ba sebedisa inthanete mme ba tswelle ka ho ikalafa ka meriana e fumanehang khaontareng. Ho ipopola ha ho kgothaletswe ka ha ho ka lebisa tlhatlhobong e fosahetseng le tshebedisong ya meriana e sa lokang.
- 6 Moithuti e mong wa motse Kapa o hlolehile ho ngola ditlhahlobo ka 2017 “Ke bile le hlooho e opang e sa foleng le molala o tiile. Eitse ha ke qala ho hlatsa, ka nahana hore ke nyooko. Ke ile ka sebedisa mala jwalo ka ha e le tlwaelo. Feela ke ile ka mpefala, ka fokola; mesifa ya ba bohloko, ka hlaha makgopho maotong le matsohong mme ka potlakisetswa sepetlele, yaba ke moo ke fumanang hore ke na le *meningitis*,” ho realo Viwe Swartbooi. Tebogo Mokgwetsi wa Gauteng yena ha jwale o tlasa kalafo bakeng sa diso tsa ka mpeng, “Ka nako e telele ke ne ke phela ka phoshwana tse kokobetsang bohloko ba hlooho hore ke sebetse. Ke ne ke nwa dipakana tse ka bang leshome ka letsatsi. Ke ile ka bolellwa ke dingaka hore lebota la mpa ya ka le foforehile le hore diphio di kotsing ya ho putlama.
- 7 Nkosazana o eletsa hore motho a reke moriana oo a kileng a o sebedisa pele, haeba o ka ba le matshwao ao o qalang ho a bona ho molemo ho iteanya le rakhemisi bakeng sa keletso ya hore o sebedise moriana ofe. Ho reka meriana bakeng sa ho alafa boemo boo o ipopetseng bona ho ka lebisa sephethong se bosula. Bakeng sa mafu a kotsi kapa tshohanyetso, potlakela sepetlele kapa ngakeng. Meriana ya OTC e meng e ka etsa hore batho ba ikele masihlwane haeba e sa sebediswe ho ya ka ditaello.

[E lokiseditswe tlhahlobo ho tswa ho: *Bona yasesotho*, Mmesa 2020,60-61]

- 1.1 Qolla lentswe LE LE LENG le hlahellang seratswaneng sa pele le supang hore ho tshwarwa ke sefuba ha se bothata bo boholo. (1)
- 1.2 Ho ya ka tema ke dife dibaka tse pedi moo meriana e ka rekwang teng ntle le ho fumaneha ngakeng? (2)
- 1.3 Ebe ho bolelwa eng ha ho buuwa ka ‘ho fumaneha ha bonolo ha meriana’? (1)
- 1.4 Lekgotla la taolo ya dihlaiswa tsa Bophelo la Afrika Borwa le arotse meriana ho ya ka disekejule, ebe sepheo sa dikarolwana tseo ke sefe? (2)

- 1.5 Ho ya ka tema ke eng eetsang hore meriana e tlasa sekejule sa O e fumanehe ha bobebe. (2)
- 1.6 Tlatsa sekgeo sena ka ho kgetha karabo e nepahetseng ka ho fetisisa ho tse latelang. Ngola feela tlhaku (A–D) e bapileng le karabo eo o e kgethileng.
- ... ba teng ho qobella melao, ho eletsa le ho tataisa basebedisi ba meriana.
- A Baoki
B Batataisi
C Borakhemisi
D Boralefapha (1)
- 1.7 Ho ya ka le leng la mahlatsipa a tema ena, ke matshwao afe a MABEDI a supang hore motho o na le lefu la meningitis? (2)
- 1.8 Melao ya taolo e hlophisitse meriana e kokobetsang kगतello e hodimo ya maikutlo sekejuleng sefe? (1)
- 1.9 Bolela hore polelo e latelang ke NNETE kapa ke MAFOSI, o be o tshehetse karabo ya hao ka lebaka.
- Ho itlhahloba ka marangrang a thekenoloji ho ka beha bophelo ba motho ka mosing. (2)
- 1.10 Tshebediso e mpe ya diphoshwana tsa bohloko ba hlooho e ka ba le ditlamorao dife? Hlalosa. (2)
- 1.11 Na kutlwisiso ya hao ya tema ee e o tlisetsa qeto ya hore tlhahisoleseding ee e loketse batho ba kulang feela? Tshehetsa karabo ya hao. (2)
- 1.12 Hlalosa mohopolo o otlolohileng wa polelo ena, “batho ba ikela masihlwane” (2)

TEMA YA B

Boha le ho bala tema ena e latelang, mme ha o qetile o arabe dipotso tse e latelang.

[Setshwantsho sena se qotsitswe le ho lokisetwa tlhahlobo ho tswa ho *True Love*, Mmesa 2020,83]

- 1.13 Ke sefe sesupo sa hore motho eo ya dutseng moalong o a kula? Fana ka ntlha e LE NNGWE. (2)
- 1.14 Ke maikutlo afe a iponahatsang ho motho ya dutseng moalong? Tshehetsa karabo ya hao. (2)
- 1.15 Hlalosa hore setshwantsho sena sa TEMA YA B se tshehetsa mohopolo wa TEMA YA A jwang? (2)
- 1.16 Ho ya ka maemo a renang a bophelo a mehleng ee ke efe ketsahalo e LE NNGWE e hlahellang setshwantshong e supang hore diketsahalo tsa setshwantsho sena ha di etsahale monongwaha? (1)
- 1.17 Ke lefapha lefe le ikarabellang maamong a sebaka se hlahellang setshwantshong see? (1)
- 1.18 Ho ya ka tjhebo ya hao, na basebetsi ba sebaka see ba phetha mosebetsi wa bona ka boitelo? Tshehetsa karabo ya hao ka lebaka. (2)

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: KGUTSUFATSO**POTSO YA 2**

Bala ditaba tsa tema e latelang ebe o di kgutsufatsa ka ho ngola ka seratswana se momahaneng moo o totobatsang dintlha tsa sehlooho TSE SUPILENG tseo o lokelang ho di latela ha o hlatswa moriri wa hao.

ELA HLOKO:

O lebeletswe ho etsa tse latelang:

1. Kgutsufatso e be ya mantswe a sa feteng 90.
2. Dintlha e be TSE SUPILENG tse jereng mohopolo wa sehlooho.
3. Ngola ka mokgwa wa seratswana se momahaneng, mme o leke ho ngola ka mantswe a hao.
4. Bontsha palo ya mantswe ao o a sebedisitseng qetellong ya kgutsufatso ya hao.

DITSELA TSA HO RUTA NGWANA HO RAPELA

Motswadi a ka lakatsa ho ruta ngwana wa hae leetong la semoya le ho tiisa dikamano tsa hae le Modimo. Ho mo ruta ho rapela ho ka ba boima ka ha e le hona a qalang ho ba le maikutlo le Mmopi wa hae. Dintlha tse latelang di ka thusa ho hodisa le ho kwetlisa ngwana tseleng ya bophelo ba semoya.

Motswadi o lokela ho hlalose tsa ngwana wa hae hore ho bolelang ho rapela le ho bua le Modimo. A mo hlalose tse hore thapelo ke tse la ya semoya ya ho bua le Mmopi. Hape motswadi a rute ngwana hore Modimo o a di mamela dithapelo tsa motho, empa o araba ka nako ya hae.

Ka ha 'ntata rona ya mahoding' e le thapelo e tlwaelehileng ebile e le bobebe, ngwana a ka kgothalletswa ho e kenyelletsa ha a rapela, le ha ho le boima ho e hlalosa ngwaneng empa ke thapelo e kenyelleditseng dintho tsohle tsa bohlokwa. Ngwana a kgothalletswe ho qala ka dintho tse nyane ha a rapela. Hona ho ka ba bobebe ho tsepamisa maikutlo a hae ho tsebo ya ho leboha le ho tshwarela.

Motswadi e be mohlala ka hore a rapela ka mehla le ngwana wa hae, mme a etse hona ka ho qala a rapella hodimo a nto kgothatsa le ngwana ho etsa jwalo ka ha a etsa. A thuse ngwana ka ho ka mmatlela tlapangollo moo a tlang ho manamisa ditshwantsho tsa dintho tseo a ka rapelang ka tsona. A ka sebedisa ditshwantsho tseo a di nkileng makasineng kapa komporong.

A mo kgothalletse ho rapela ka batho ba fapaneng thapelong ya hae. A etse lethathamo la batho bao a tlang ho rapela ka bona letsatsi le letsatsi. A ka rapela ka matitjhere a hae, baithutimmoho le yena, ba leloko jwalojwalo ho fihlela beke e fela. Tsena tsohle di ka thusa ngwana ho hola e le motho ya tsebang tse la eo a tshwanelang ho tsamaya ka yona bophelong le ha a se a hodile.

[E qotsitswe le ho hlophisetswa tlhahlobo ho tswa makasineng ya Joy, 2020, 70 – 71]

KAROLO YA C**POTSO YA 3: PAPTISO**

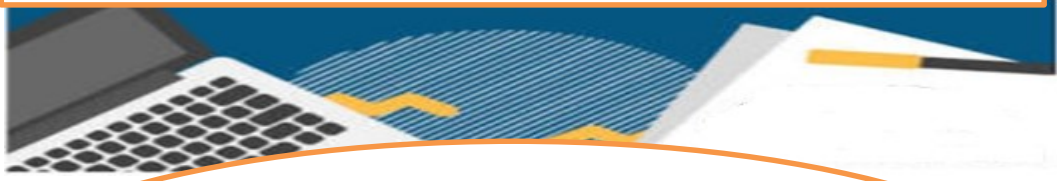
Bala le ho boha papatso ena e latelang ebe o araba dipotso tse thehilweng hodima yona.

TEMA YA D

MOSEBETSI WA MOKOBOBO

IPHUMANELE MOSEBETSI WA MOKOBOBO NTLE LE TSHENYO YA NAKO

Batjha bohle ba nang le lengolo la kereite ya 12 ba amohelohile ho tla inwesa ka nkgo dikantorong tsena, mme ba je koto ho tla buisana le Ramosebetsi le ho itekela lehlohonolo.
Pela e ne e hloke mohatla ke ho romeletsa!!!

Ha o rata ho fumana tlhahisoleseding e batsi
Letsetsa 012 2338 468
Kapa etela ho [www.za .wordpress](http://www.za.wordpress) O tla fumana seo o se hlokanng.

[E qotsitswe le ho hlophisetswa tlhahlobo ho tswa ho www.advert]

- 3.1 Ke sefe sepheo sa papatso ee? (1)
- 3.2 Polelwana ee, “pela e ne e hloke mohatla ka baka la ho romelletsa” e susumetsa eng ho batjha ba habillweng? (2)
- 3.3 Ke tsela efe e ka sebediswang ke ba nang le thahasello ya sekgeosee ho tla fumana tsebo e toma ntle le ho tla inwesa ka nkgo? (1)

3.4 Kgetha Karabo e nepahetseng ho tsena tse latelang, Ngola feela tlhaku (A–D) e bapileng le karabo eo o e kgethileng.

Mosebetsi wa mokobobo ke ...

- A mosebetsi wa monyetla
- B mosebetsi wa moshwelella
- C mosebetsi wa nakwana
- D mosebetsi wa boikwetliso

(1)

3.5 Qolla mantswe ho tswa temeng ena a hlakisang hore baikopedi ba mosebetsi ona ba tshwanela ho tla ba apere hantle.

(1)

3.6 Na papatso ee e kgetha bong? Tshehetsa karabo ya hao.

(2)

3.7 Hobaneng ha karolo ena, “IPHUMANELE MOSEBETSI WA MOKOBOBO NTLE LE TSHENYO YA NAKO” e ngotswe ka ditlhaku tse kgolo?

(2)

[10]

POTSO YA 4: KHATHUNU

Bala le ho boha khathunu ena e latelang ebe o araba dipotso tse thehilweng hodima yona.

TEMA YA E

[E lokiseditswe tlhahlobo ho tswa ho www.cartoonistsatish.com]

- 4.1 Hlakisa hore se etswang ke monna ya temeng ena se re senolela eng mabapi le maemo a renang ka hara naha ya Afrika Bowa. (1)
- 4.2 Maemo a hlahellang temeng ee a qholotsa maikutlo afe ho babohi? (1)
- 4.3 Mantswe ana, "ho uba ha lephako ho tla ke ho fokotsehe" a tiisa mohopolo ofe wa khathunu ee? (2)
- 4.4 Ke hobaneng ha mantswe a monna enwa a hlahella a kentswe ka hara pudulwana? (1)
- 4.5 Ho ya ka maemo a matle a bophelo, ke ditlamorao dife tseo monna enwa mona a ka iphumanang a tobane le tsona? (1)
- 4.6 Mantswe ana, "re tsuong e le nngwe le wena" a bolelang ho ya ka se etsahalang temeng ena? (2)
- 4.7 Na maemo a khathunung ena a a kgolewha? Tshehetsa karabo ya hao. (2)

[10]

POTSO YA 5: PROSA

Bala tema ena ebe o araba dipotso tse thehilweng hodima yona.

TEMA YA F

Nakong eo ba alositseng dikgomo tsa bona haholoholo mariha, eba bodutu bo tla qhalwa ka ho etsa dinthonyana tse ka keketehisang molebelli kapa mofetakatsela. E nngwe ya dintho tsena tseo benghadi bana ba di etsang ke ho kgwasa ditadi masimong, moferong. Ha ho letsatsi le fetang di sa ka tsa ntshwa dithwebo.

Nakong ena tjhanyana e ngata e kenang sekolo e tsamaya naheng. O tla bona ho entswe mphihadi ya tonanahadi moo ho engweng teng, “mma motho e le mma motho”. Ba banyenyane ba thonngwa jwalo letsatsi lohle, ha dithena di dutse ho lalla bo-Maipato ha ba feta ba tswa sila.

Le teng ha ho ilo kgwaswa ditadi ho tla tswa hore na bo-mmampodi ke bomang, ke hona feela ba ka phetlang metjha ho kokosa marumo a bona. Ha ba batla hore ditadi di nyolohe, ba atisa ho utlwahala ka pina etswe le bokgeleke ke ntho eo ba e filweng, ba tla le tsona jwalo ba ntse ba phutla ka nqena le ka nqena ba hoeleditse.

O tla utlwa ka e mong a se a re “tjhee -ee- e- tjhebelele”, o tsebe o se a di bone hore di teng. Ba laletseng nakong eo ba tshwana hantle le mmesa mohlwane, ha ba panye esere tsa ba tswa ka fatshe. Haeba o ka nyoloha o sa ka wa hlaba o a songwa ba o tshehe hore haeba o le sefelapelwana ho qetelle marothodi a re fahlafahla le sele le bohwenng ba ntja.

[E qotsitswe le ho lokisetswa tlhahlobo ho tswa bukeng ya *Maqhetswana a Potso-Nkarabe*, BT Pekeche, MI Moletsana, 35]

- 5.1 Fana ka lehlalosongwe la lentse le ntshofaditsweng polelong e latelang: “Nakong eo ba **alositseng** dikgomo tsa bona haholoholo mariha, eba bodutu bo tla qhalwa ka dinthonyana tse ngata”. (1)
- 5.2 Qolla ho tswa temeng lentse le toboketsang hore ditadi di ne di kgwaswa moo ho nang le jwang bo bongata. (1)
- 5.3 Lentse le ntshofaditsweng polelong e latelang ke leetsi, bopa lebitso ka lentse lena ‘sila’ o be o le sebedise polelong ya kgetho ya hao. (2)
- Ha dithena di dutse ho lalla bo-Maipato ha ba tswa sila.
- 5.4 Kgetha karabo e nepahetseng ho tsena tse latelang. Ngola feela tlhaku (A–D) e bapileng le karabo eo o e kgethileng. Ha hothwe “ba banyane ba thonngwa ba sa tswa thonngwa” ho bolela hore ... (1)
- A ba fetiswa ba sa tswa fetiswa.
 B ba ya rutwa le bona.
 C ba ya hlekefetswa.
 D ba ya rongwa.

- 5.5 Ho ya ka tema ke lefe lewa le sebediswang ke bakgwasi hore ditadi di nyolohe? (2)
- 5.6 Lentswe lena sefelapelwana ke lebitsohokwa, mme le bopilwe ka ditho tse latelang tsa puo :
- (Leetsi + Lebitso)
fela + pelo
Bontsha popeho ya lebitsohokwa le latelang:
- Moetapele (1)
- 5.7 Bopa maele ka ho sebedisa lentswe lena "tadi". (2)

[10]

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA C: 30
MATSHWAO OHLE A PAMPIRI ENA: 70